

lékban, magánfeljegyzésekben nyoma sincs e tudálékosságnak. Így például egyetlen latinizmust sem találunk az 1619. VIII. 5-én kelt — több szempontból is figyelemre méltó — sorokban, ahol kitűnő meglevenítő erővel meséli el kellemetlen kalandját, a részeg török elől való megfutamodást. Humora, önmíriája is megcsillan ebben a tragikomikus jelenetben: „Szégyenletünkbe egynehány napig csak arra az útra sem jártunk, maga az volt volna igaz útunk az pasa Kapujára”.

Stílusa sokszor szinte drámai, így például a tengeri utazás leírásakor. Ezt a drámaiságot fokozzák a gyakran alkalmazott párbeszéddek (Kamuti Farkassal, a szultán nevelőjével stb.). A lelki folyamatok feltárásában, s szubjektivitásában is megnyilvánul az írói érzék. Nyelve alapvetően az élő beszédet tükrözi. Az ismertebb székely tájszavak mellett — mint *mony*, *piricskol*, *tinó-binó*, *csaté-paté*, *fántom-fánt* — olyan archaikus alakokkal is él, amilyeneket Kriza, vagy Színyei tájszótára már nem ismer: *fokát*, *abbali*. Sőt önálló szóalkotásokat is feltételezhetünk: *csirriplet*, *ontol-fontol*. Mondatait gyakran színezik a Baranyai Decsi János-féle Adagiorumból vett közmondások, de még sűrűbben az élő nyelv szólás-mondásai: *dobja fokattal marada*, *ellépett a galambok árával*, *kegyelmes tolvajnak nyárs a seggibe* stb.

A kiadványt gazdag illusztrációs anyag, részletes bibliográfia, jól használható szójegyzék és időrendi táblázat egészíti ki. Ugyanakkor kifogásolható, hogy a Borsosnál előforduló tulajdonnevek mutatója — talán helytelenül értelmezett takarékosági okokból — viszonylag sok személy- és helynevet mellőz, s mivel ráadásul az oldalszámokra sincs utalás, alig tekinthető névmutatónak. A jegyzetapparátus fogyatékoságai csökkentik a kötet tudományos értékét, s megnehezítik a korszak iránt érdeklődő kutató munkáját. Az sincs megokolva, miért maradt ki néhány fontos — a Borsos-portrét teljesebbé tevő — levél. Ezek a következők: a kortárs Nagy Szabó Ferenc krónikájában megőrzött dokumentum Borsos szabadságáról, 1595-ből (közli Mikó Imre: *Erdélyi Történelmi Adatok*. I. Kolozsvár 1855.), a Mindszenthai Benedek udvarhelyszéki főkapitányhoz írott Magánlevél 1610-ből (Barts Gyula: *Borsos Tamás élete és történelmi szereplése*, Kolozsvár 1912.), végül diplomáciai tevékenységét illusztráló levelei Roe angol diplomatához 1627-ből (közli: Gál István; Korunk 1969/6.).

Érdeklődéssel és szeretettel várjuk a sorozat jelzett kötetének megjelenését, amelyek feltehetően újabb értékekkel gyarapítják majd ismereteinket az oly gazdag erdélyi memoárirodalomról.

Balázs Ádám

Hopp Lajos: A lengyel–magyar hagyományok újjászülése. Bp. 1972. Akadémiai K. 166 1. 8 t. (Modern Filológiai Füzetek, 14.)

Jelentős mérföldkőhöz érkezett a lengyel–magyar irodalmi kapcsolatok kutatása 1969-ben, amikor a két kultúra érintkezéseiről, hasonló és eltérő vonásairól mintegy negyven éves tanulmánygyűjtemény látott napvilágot a két ország kutatóinak közös munkájaként. A kapcsolattörténeti vizsgálódások legfontosabb eredményeiről számot adó kötet tanulmányai főként két korszak — a reneszánsz és a barokk, illetőleg a XIX. század — érintkezései köré sűrűsödnek. Az ilyen vállalkozások esetében a megvalósulás egyben kirajzolja a föltárára váró fehér foltokat is, tudatosítja a hiányokat. Hopp Lajos könyve a Rákóczi-kori lengyel–magyar kapcsolatokról éppen ilyen fehér foltot tüntet el, számottevő eredmény a kapcsolattörténet folyamatossága szempontjából. Arra vállalkozik művében a szerző, hogy tüzetesen megvizsgálja a barátság hagyományának alakulását a XVII. század végén és a XVIII. század elején. Azokat az „átvezető szálakat” keresi, amelyek közvetítik és egyben a körülményeknek megfelelően módosítják a korábbi századok örökségét. Kapcsolataink igen lényeges láncszemére derül így fény, a XVIII. század elejének hagyománya lesz alapja a felvilágosodás és a romantika korában újjáéledő, a politikai tájékozódásban oly fontos szerepet játszó lengyel–magyar barátságnak.

Rákóczi és Bercecsényi „lengyelországi meneküléseinek” tényéből, a szabadságharc gazdag lengyel kapcsolataiból joggal következtethetnénk, hogy tudományos földolgozások egész sora foglalkozott a kor lengyel–magyar érintkezéseivel. Nem olyan számottevő azonban az anyag, ahogy gondolnánk. Születtek egyes részjelenségeket föltáró munkák, elmaradt azonban a rendszerező áttekintés, a kapcsolatok tartalmának mélyreható elemzése; így Hopp Lajosé a szintetikus összefoglalás elvégzésének érdeme. Nehezítette munkáját, hogy igen sokrétű anyaggal kellett dolgoznia, hiszen a Rákóczi-szabadságharc lengyel vonatkozású irodalmi érdekű írásai különböző időpontokban és helyeken több nyelven láttak napvilágot.

A bemutatott emlékiratok, politikai levelezés, politikai programok, követek naplójegyzetei alapján arról a folyamatról kapunk képet, amelynek során a lengyel–magyar barátság feudális-nemesi hagyományai új tartalmakkal telítődnek. A korábbi századokban a hasonló társadalmi-gazdasági fejlődés, a középkori dinasztikus kapcsolatok, majd a török elleni közös védekezés feladatából kovácsolt „kereszténység védőbástyája” ideológia jelentette a barátság alapját. Könyvének első fejezetében Hopp Lajos a

mindenkori „lengyel orientáció” társadalmi bázisát vizsgálja, a „jósomszedságra” és a közös múltra hivatkozó nemesi frazeológia kialakulását. Sehoh nem téveszti szem elől a barátság hangoztatása mögött meghúzódó hatalmi, politikai érdekeket.

A XVII. és XVIII. század fordulóján a nemzeti függetlenség elnyerésére irányuló törekvések a közös hagyományok új szempontú fölhasználását teszik szükségessé. A kuruc szabadságharc előkészítése és megindítása idején Rákócziak külföldi szövetségeseiket és közvetítőket kellett keresnie. Diplomáciai tevékenysége arra irányult, hogy meggyőzze a lengyel uralkodót és vezető köröket a függetlenségi harc jogosságáról és Lengyelország érdekességéről a szabadságharc győzelmében. „Szaniszló király biztos és békés uralkodásához szükséges, hogy Magyarország elszakadjon az ausztriai háztól és a két nemzet szövetkezzék egymással.” — idézi Hopp Lajos Rákócziak Ráday Pál, a fejedelmi kancellária vezetője számára adott követi utasítását. (75.)

A tanulmány második fejezetében tekinti át a szerző a kapcsolatokat „gyökereit” a vizsgált időszakban, a szabadságharc vezetőinek közvetlen politikai érdekességét a hagyományok újrafogalmazásában, személyes kapcsolataikat lengyel főrangúakkal, a szövetkezés új ideológiájának kialakulását. A harmadik fejezet a kéziratok irodalmat veszi számba, emlékiratok, diplomaták naplójának, a követjárások leírásának konkrét anyagában mutatja be Hopp Lajos a lengyel—magyar kapcsolatok tartalmi és jellegbeli változásait.

Üttörő vállalkozást üdvözölhetünk *A lengyel—magyar hagyományok újjászületése* című kötetben, a Rákóczi-kor kapcsolattörténeti irodalmának áttekintése és mélyreható elemzése sok tanulsággal szolgálhat a kelet-európai népek történetét és irodalmát kutatók számára. A lengyel—magyar kapcsolatokat Hopp Lajos nem valamiféle örök időktől fogva meglevő kölcsönös rokonszenvből eredeztetve vizsgálja, hanem a társadalmi-gazdasági viszonyokat elemelve módszeres alapossgal mutatja be a két ország, illetőleg nemesi-földesúri vezető rétegük viszonyát egymáshoz. A vizsgálati módszer, az elemzés mélysége és igényessége követendő példa lehet későbbi korok lengyel—magyar kapcsolatainak kutatásában is.

Kiss Gy. Csaba

Mészáros István: Népoktatásunk 1553—1777 között. Bp. 1972. Tankönyvkiadó V. 251 1. 24 t. (Pedagógiai Közlemények. Az ELTE Neveléstudományi Tanszékének Kiadványai. 14.)

A magyar alsófokú oktatás történetének megírását nemcsak neveléstörténet-kutatói szempont indokolja, hanem más tudományágak — így főként az irodalom- és művelődéstörténet — is megkívánják a téma feldolgozását. Irodalmunk fejlődésének egyik legfontosabb tényezőjét, az olvasóközönség kialakulását jelentős mértékben befolyásolta népoktatásunk színvonala, ezért a hazai, ún. kisiskolák s a bennük alkalmazott oktatási módszerek fejlődését irodalomtörténeti szempontból is figyelemmel kell kísérnünk.

Mészáros István munkája az első, ma is ismert, nyomtatott magyar abcéskönyv megjelenési évétől (1553) a Ratio Educationisnak, „az első átfogó országos tanügyi rendelkezésnek” kiadásáig (1777) kíséri végig népoktatásunk fejlődését, s ennek a mintegy két évszázadnak az oktató-nevelő munkájáról, iskoláinak, tananyagának, tanulóinak és oktatóinak helyzetéről kíván képet adni.

Népoktatáson Mészáros István azt az iskolaszerű oktatási-nevelési formát érti, „amelyben a társadalom alsóbb rétegeibe tartozó gyermekek és ifjak — különféle okok alapján létrejött, egyre gyarapodó létszámú — csoportjai is részt vettek” (13.) Csak helyeselni tudjuk az „iskolaszerű” kifejezést, hisz — mint arra a szerző is utal — a folklórban jelentkező műveltség átadása is tudatos, jellege azonban alapvetően különbözik az iskolában szerzett tudástól, ezért a kettő feltétlen elválasztandó.

Az első fejezetben az általános kérdések és fogalmak értelmezése található, a másodikban a kisiskolák kialakulásának időszakát (1553—1611) ismerteti a szerző a nagyszombati zsinat népoktatási határozatainak megszületéséig, a harmadikban pedig a kisiskolai hálózat kiterjedési folyamatának (1611—1777) elemzésére kerül sor. Az 1634-ben Pázmány Péter által elrendelt canonica visitatio jegyzőkönyvi adatai alapján részletes képet kapunk a kor iskolaügyéről; a szerző a pozsonyi esperesi kerületre vonatkozó anyag bemutatásával rajzolja meg a XVII. századi magyarországi népoktatás helyzetét, majd később az Esztergom vármegye területén végzett látogatások jegyzőkönyveiből vett, ún. „reprezentatív mintavétel”-lel a XVIII. századi viszonyokat. Értékes megállapításai közül kiemeljük azt az irodalmunk számára is jelentős tény, hogy alsófokú iskoláinkban az anyanyelvnek nagyobb szerep jutott, mint azt néhány korábbi tanulmány véli (132—133.). Ugyancsak a szerző érdeme a Comenius *Tirocinium*ában papírra vetett